

בדין טלטול מוקצה בעודו בידו

אם שכח ונטל מוקצה בידו בשבת אם חייב לזרוקו ולהשליכו מידו מיד, או שמותר לו לטלטל את המוקצה עד שיבא למקום צנוע ולהניחו שם.

יסוד סוגיא זו הוא בגמ' בשבת (דף מ"ג ע"א) בדברי ר' יצחק כשם שאין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה בשבת כך אין כופין כלי על הביצה שנולדה בשבת שהיא מוקצה בשביל שלא תשבר, וביארו בגמרא טעמו של ר' יצחק דאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל בשבת, שאפילו כלי שמלאכתו להיתר המותר בטלטול מצד עצמו, אם בא לטלטלו לצורך דבר אחר צריך לבדוק אם הדבר שיהיה לו תועלת מהטלטול הוא מוקצה או לא, כי אם הטלטול הוא לצורך הדבר האסור נאסר הטלטול אפילו בכלי שמלאכתו להיתר. ובטעם ההלכה הזאת נחלקו הראשונים. האור זרוע (שבת סימן ל"ז) פירש שהאיסור הוא מכיון שהטלטול הוא שלא לצורך כלל, ונאסר מגזירת נחמיה בן חכליה אפילו בכלי שמלאכתו להיתר. אבל רש"י בביצה (ל"ו ע"א ד"ה במאי אוקימתא) פי' דר' יצחק סבר כדעת רבי יהודה דאית ליה מוקצה ודלא כר' שמעון. והקשו בגמ' בשבת כמה תיובתות מברייתות שנראה בהם שאפשר לטלטל כלי היתר כדי לקבל ניצוצות מנר או לסמוך קורה שנשברה וכדומה אף שהם מוקצה גמור, ותירצו שמדובר בצורך מקומו, וביאר רש"י שנטל הכלי לצורך מקומו להשתמש במקום הכלי, ומתוך שיכול ליטלו לצורך מקומו מוליכו למקום שירצה ולכן הותר לטלטלו עד מקום הביצה ולכוף הכלי עליה. וכן פי' תוס' בביצה ג' ע"ב. והוסיף תוס' ללמוד מטלטול כלי שמלאכתו להיתר לצורך מקומו שמותר לו לטלטלו יותר ולהניחו על דבר האסור, שדין זה יהיה גם בכלי שמלאכתו לאיסור שהותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו שאם התחיל לטלטלו בשביל שצריך לגופו או למקומו מותר להוליכו אפילו בחדרו אם ירצה, וראיתו מהא דחזינא בגמ' בביאור דעת ר' יצחק דהואיל וצריך למקומו או לגוף הכלי כופהו על הביצה. וכתבו כן הר"ן והגהות אשר"י בריש ביצה והרשב"א (שבת קכ"ד ע"א) ועוד, והביאו הב"י מדברי הרב המגיד בשם המפרשים שכשהוא מטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו אין אומרין כיון שסלקו מאותו מקום שצריך לו שומטו מיד ומניחו במקומו אלא כיון שמטלטלו לצורך מקומו מניחו באי זה מקום שירצה, ונפסק להלכה בשו"ע או"ח ש"ח סעיף ג'.

[ומה שהביאו בלשונות הפוסקים לצורך מקומו, פשוט שהוא הדין גם לצורך גופו וכלשון תוס' בביצה ג' ע"ב, גם מצד דהמגביה מוקצה לצורך גופו הגביה בהיתר גמור ואין סיבה שיהא שונה ממגביה בהיתר דצורך מקומו, וגם שבלשונות הגמרא בשבת משמע דהיתר צורך גופו הוא פשוט יותר מהיתר צורך מקומו וכדמוכח מדעת אב"י שלא נפסקה להלכה דבכלי שמלאכתו לאיסור הותר רק לצורך גופו ולא לצורך מקומו, ומלשון הגמרא דלא התירו טלטול ואפילו לצורך גופו, ופשוט, וכמבואר בלשון המשני"ב בש"ח ס"ק י"ג מפורש].

ובמג"א (ס"ק ז') למד מזה דין כללי לכל מי שהרים מוקצה בידו שכיון שהוא בידו מותר לו לטלטלו ולהניחו באיזה מקום שירצה, ולכן כתב דאפילו שכח ונטל המוקצה בידו רשאי לטלטלו יותר, וכ"כ בסי' רס"ו סעיף י"ב שם כתב הרמ"א שאם שכח כ"ס של מוקצה עליו בשבת יכול לילך עם הכ"ס לחדר להתיר חגורו וליפול שם ולהצניעו, וביאר המג"א (ס"ק י"ט) שיכול לילך עמו מכיון שהמוקצה בידו יכול

לטלטלו ולהניחו בכל מקום שירצה. ובסי של"א (ס"ק ה') הביא המג"א לגבי סכין של מילה שהכריע שם שאסור מדין מוקצה אף שהותר בשעת המילה עצמה, אבל התיר להחזיקו בידו לאחר המילה עד שיבא למקום שמור ויניחנו שם, ואין צריך להשליכו מידו, והביא מדברי רבינו ירוחם שכתב וז"ל, מותר לטלטל הסכין להחזירו לאחר המילה, דמאחר שטלטל הכלי בהיתר מחזירו לאיזו מקום שירצה, וכן כתב הרמב"ן, עכ"ל, וביאר המג"א בזה"ל, כוונתו, דקיימא לן דכל מוקצה שהוא בידו מטלטלו לאיזו מקום שירצה, וכמו שכתוב סימן ש"ח סעיף ג', אבל לאחר שהניחו מידו אסור לטלטלו. ומוכח שלדעת המג"א כשהגביה מוקצה מותר בטלטול לאיזה מקום שירצה אף במוקצה גמור כאבנים ומוקצה מחמת חסרון כיס, וכמו שדייק בפמ"ג (ש"ח א"א ס"ק ז') ובשעה"צ (סי' ש"ח ס"ק י"ד).

[אמנם יש לדון בגדר שכח מוקצה אצלו מער"ש, אם נחשב כנטלו לידו בהיתר, שמצד אחד אינו דומה למגביה כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו שהוא היתר גמור, שהרי מחויב להוציא המוקצה מבגדיו ער"ש עם חשיכה, בדומה למה שאמרו בשבת (דף י"ב ע"א) תניא חנניא אומר חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשיכה, ואף שהחייב הוא מצד איסור הוצאה, איסור מוקצה מצד עצמו מחייב פרישה מחפצי מוקצה עם חשיכה. ומצד שני אינו נטילה באיסור גמור כמו בשכח ונטלו בשבת שהרי הכניסו לכיסו בהיתר בער"ש. ואולי אי אפשר להגדיר זמן שאינו בגדר איסור מוקצה כלל כדבר היתר, שלא התירו לו חכמים ליטול מוקצה לידו בער"ש ששייך לומר התירו סופו משום תחילתו וכסברת הטי"ז ביו"ד רס"ו, שאחיות מוקצה ביום ששי אינו היתר חכמים אלא אינו בפרשת מוקצה בכלל והוא מופקע לגמרי ודו"ק].

ולכאורה דברי המג"א צ"ע, דמהיכי תיתי להשוות דין הנוטל מוקצה בהיתר גמור לצורך מקומו לדין הנוטל באיסור על ידי שכחה, ואולי כל ההיתר המבואר בראשונים ובשו"ע הוא רק בנוטל המוקצה ברשות ובהיתר לצורך מקומו, וכן משמע מלשון הר"ן בביצה שכל ההיתר הוא משום שנטל ברשות וכן משמע מפשטות לשון הבי"י שהביא את הרב המגיד וציין לתוס' ולר"ן לא חילק ביניהם [ועיין שפת אמת שפירש כן גם בלשון התוס'], ובפרט מה שהביא המג"א ראה בסי' של"א מדברי רבינו ירוחם ושם מפורש בלשונו דמאחר שטלטל הכלי בהיתר מחזירו לאיזו מקום שירצה, ועל זה כתב המג"א, 'כוונתו, דקיימא לן דכל מוקצה שהוא בידו מטלטלו לאיזו מקום שירצה', וצ"ע. ולפי המהלך בשו"ע הרב שכתב (סימן ש"ז סעיף ל"ו) 'ישראל התופס מוקצה בידו בזדון או בשגגה מותר לטלטלו בעודו בידו לכל מקום שירצה', צ"ב למה יהא חוטא נשכר, וכיון שעבר במזיד יותר לו עכשיו לטלטל המוקצה להיכן שירצה, וצ"ע.

והנה בסי' רס"ו הקשה המג"א מהסוגיא בשבת ל"ה ע"ב שנתבאר שם סדר שש תקיעות שהיו תוקעין להפריש העם ממלאכה, וכשהתחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק, ושוהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת. והוסיפו שם בגמ', א"ר יוסי בר חנינא, שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות, מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו, אמר לו, אם כן נתת דבריך לשיעורין, אלא מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו, לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות. ולכאורה קשה לשיטת המג"א למה הצריכו להמתין לקבל שבת עד שיצניע התוקע השופר ותירץ דעכ"פ עדיף שלא יבוא לידי כך לכתחילה. ולכאורה בפשטות יש מקום לשאול דקארי לה מאי קארי לה, שההבנה בזה פשוטה ביותר דלכתחילה עדיף שלא ליכנס להיתר זה.

והגר"א חלק על המג"א בזה ובדבריו מצינו ב' מהלכים, בסי' רס"ו באו"ח ס"ק ט"ז כתב וז"ל, [בגמרא שבת] מ"ג א', [שתירצו בגמרא שם לדעת ר' יצחק שמותר לטלטל לכפות על גבי מוקצה] בצריך למקומו, אלמא כיון שהוא כבר בידו יכול להוליכו לכל מקום שירצה ואין משום איסור טלטול. [והגר"א חולק וכותב] אבל לא נראה, דשם [בטלטול כלי היתר לצורך דבר הניטל, והוא הדין בסימן ש"ח סעיף ג' בטלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו] התחלת הטלטול הוא בהיתר, וכל הטלטול הוא בהיתר, מה שאין כן כאן [בשכח כיס של מעות אצלו בשבת] שבאיסור הוא, ומי שאכל שום וריחו נודף וכו'. [ויש בדבריו ב' טענות על המג"א, גם הטענה שהבאנו לעיל שכל ההיתר להוליך המוקצה להיכן שירצה הוא רק כשנטל בהיתר, וגם הוסיף טענה שעצם הטלטול הוא איסור וכמדויק בלשוננו]. וראיה ממה שכתוב בסוף פרק ב' דשבת אמר רבי יוסי ברבי חנינא שמעתי כו' מקום צנוע כו' [והוא קושיית המג"א למה הצריכו להמתין לקבל שבת עד שיצניע התוקע את השופר]. ואף שנדחק במגן אברהם ליישבו, [דהוא לכתחילה בלבד], לא נראו דבריו כלל וכלל. וכן בתוספתא סוף סוכה שמשלכת הפתילה מידה בקבלת שבת. [שם נתבאר שאחר התקיעה האחרונה בערב שבת אסור להניח את הנר במקומו הראוי אלא חייב להניחו מיד, ומוכח דלא כהמג"א. ועיין סי' רס"ג לגבי דין השלכת הפתילה במדלקת נרות שבת ובגרעק"א שם].

ולכאורה אין מובן קושיתו על המג"א ולמה דחה דבריו מכל וכל, שדברי המג"א פשוטים וברורים. אמנם יש מקום לדייק מלשון הגמרא "מקום צנוע יש לו לחון הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו, לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות", שהוא איסור גמור ולא רק דלכתחילה עדיף שלא יבא לידי כך, ולכאורה לכן נדחק המג"א להקשות ולתרץ קושיא זו, והוא נראה כדוחק בלשון הגמרא וכדברי הגר"א.

ובביהגר"א ביו"ד הלך בדרך אחרת (סי' רס"ו ס"ב), על דברי הרמ"א דמותר לטלטל האיזמל לאחר המילה להצניעו, כתב וז"ל, אבל מהרי"ל כתב דמיד אחר המילה יזרוק האיזמל מידו וכו', ואע"ג דגבי מלאכתו לאיסור כשמטלטלו לצורך מקומו מותר להצניעו, כמש"כ באו"ח סי' ש"ח ס"ג, כאן אסור, וראיה ממ"ש בספ"ב דשבת (דף ל"ה ע"ב) שמעתי שאם בא וכו'. דדוקא בכלי שמלאכתו לאיסור שאינו מוקצה, שמותר לטלטל לצורך גופו ומקומו, ורק מחמה לצל אסור דהוי שלא לצורך, דאפילו ר"ש דלית ליה כלל מוקצה מודה בזה, כמש"כ תוס' ספ"ב דשבת שם, דאינו מחמת מוקצה, וכמו כלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל, בזה מותר כיון שמטלטל לצורך, משא"כ במה שאסור לטלטל אף לצורך מקומו. וברייתא דשם אוקמוה כר' נחמיה, ובזה מתורץ קושית תוס' שם ל"ה ב' ד"ה והתניא תימה וכו', וליתא דאילו היה מותר לצורך גופו ומקומו היה מותר ג"כ להצניעו כנ"ל, וז"ש בברייתא לפי שאין מטלטלין וכו', ר"ל לגמרי כמש"כ תוס' שם וכו', עכ"ל. ולדבריו אין כלי שמלאכתו לאיסור מוקצה כלל, ולכן התירו לטלטלו להיכן שירצה כשהגביהו לצורך גופו ומקומו, מה שאין כן במוקצה באמת ככלי שיש בו חסרון כיס ומוקצה מחמת גופו. אמנם מפשטות הלשון של כל הפוסקים לא משמע כן, ומשמע דכלי שמלאכתו לאיסור הוא מוקצה גמור אלא שיש בו היתר לצורך גופו ומקומו. ועיין בשיעורו של מרן הגראי"ל זללה"ה שהודפס בריש שלמי יוסף עמ"ס שבת, שביאר גדר ההיתרים במוקצה שהכל תלוי בדעת האדם ובהקצאתו בער"ש בין השמשות, וממוקצה מחמת חסרון כיס ומוקצה מחמת גופו אדם מקצה עצמו לגמרי, ובכלי שמלאכתו לאיסור מקצה מדעתו רק השימושים האסורים ולא המותרים. ובמו"מ שנדפס במשנת רעק"א עמ"ס שבת שביאר דהכרעת המשנ"ב הוא שכלי שמלאכתו לאיסור הוא

מוקצה וכמו שכתב בביה"ל לגבי כלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר שמקצה דעתו ממנו, ודלא כהגר"א שהוא חידוש גדול.

[ובפשטות נראה שהגר"א שינה טעמו מאו"ח ליו"ד אמנם עיין בחזו"א ס"י מ"ט סק"ח, שביאר הדברים באופן אחר].

ונראה לבאר שורש מחלוקתם בגדר איסור טלטול מוקצה, לדעת הגר"א איסור הטלטול הוא גם הגבהת המוקצה וגם העברתו וטלטולו ממקום למקום, ולכן גם אם הגביה המוקצה לא נגמר איסורו, וכל הולכה וטלטול נוסף הוה איסור חדש, וכדמוכח מלשונו שכתב דשם התחלת הטלטול הוא בהיתר, וכל הטלטול הוא בהיתר, מה שאין כן כאן שבאיסור הוא, ומי שאכל שום וריחו נודף וכו'. אמנם לדעת המג"א נראה [והעירני לזה אחד החברים הי"ו], דעיקר האיסור הוא הגבהת המוקצה, ולאחר שהגביה שוב אין איסור נוסף בטלטול המוקצה והיכן שיוליכנו ויניחנו כרצונו לא הוסיף איסור בזה, ולמד המג"א יסוד זה מדין טלטול לצורך מקומו וכנ"ל, ונראה לדייק כן מלשון שו"ע הרב וכן משמע במג"א עצמו שגדר ההיתר הוא 'שהרי הוא בידו'. ועיין צ"ח בתוס' ביצה ג' ע"ב שכתב כן מכח הקושיא על דברי תוס' עצמם שכתב לפקפק דאיך נוכל ללמוד היתר לכלי שמלאכתו לאיסור ממה דמותר שם לר' יצחק, דהתם הכלי עצמו מלאכתו להיתר אלא שעתה נוטלו לצורך דבר שאינו ניטל דהיינו הביצה, לכן צריך שיהיה צריך בלאו הכי למקומו של הכלי, וכיון שכבר הכלי בידו והכלי עצמו מלאכתו להיתר לכן מותר לטלטלו גם למקום שהביצה שם לכסות הביצה. אבל מנ"ל להקל בכלי שמצד עצמו הוא מלאכתו לאיסור להקל לטלטלו שוב בחדרו, דודאי כלי שמלאכתו להיתר והוא מטלטלו לצורך דבר שאינו ניטל הוא קיל יותר מכלי שמצד עצמו מלאכתו לאיסור, וראיה לדבר שהרי לדין כלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטלו לצורך דבר שאינו ניטל אפי' אינו צריך לא לגופו ולא למקומו, דלא קיי"ל כר' יצחק כמבואר בש"ע ס"י ש"י ס"ו, וכלי שמלאכתו לאיסור לכל הפוסקים אסור לטלטל שלא לצורך גופו או מקומו. ומ"ש הר"ן דמדרי' יצחק נלמד לדין לכלי שמלאכתו לאיסור, לענ"ד אין זה מוכרח ואולי גם ר"י עצמו מודה שכלי שמלאכתו להיתר ומטלטלו לצורך דבר שאינו ניטל, אף שדבר זה אסור לרבי יצחק מ"מ אינו חמור כ"כ כמו כלי שמצד עצמו מלאכתו לאיסור. וביאר הצ"ח בהמשך (בד"ה בתו"י), שעיקר איסור טלטול המוקצה בשבת וכן שאר דברים האסורים לטלטול בשבת היא תחלת נטילת הדבר בידו, אבל כשכבר הוא בידו מותר לטלטלו אפילו שלא לצורך כלל. [ומה שכתב 'וכן שאר דברים האסורים בטלטול', אולי כוונתו כדעת התהילה לדוד בסי' ש"א שצידד להיתר בעודם בידו טלטול בגדים רטובים, ואף דשם אין איסור הטלטול מגדר מוקצה כלל אלא מחשש סחיטה, וצ"ע].

ובדברים אלו יובן היטב דעת המג"א שכל שהגביה המוקצה מותר לו להוליכו להיכן שירצה כל זמן שהוא בידו, ואפילו אם הגביה במזיד וכנ"ל. ואולי אפשר להוסיף לפי זה שלהמג"א הוא בגדר דין הוצאה וכסברת הראב"ד בטעם איסור מוקצה, ובזה יובן היטב דברי שו"ע הרב בקו"א [ש"א ס"ק י'] שכתב כדעת המג"א והוסיף שחייב ללכת ולהניחו היכן שירצה אך לא הותר לו לעמוד עם המוקצה, ובפשטות נראה כוונתו מדין כבוד שבת וכדו', אמנם להנ"ל אולי אפשר לומר שהוא מדיני עקירה והנחה. ועיין ישועות יעקב ש"ח ס"ק ט' שכתב סברא זו. ובאור שמח פרק כ"ד מהלכות שבת הלכה י"ב נראה שלמד כן. [ולפ"ז מסתברא דינא דהחכמת שלמה (סי' ש"ח סעיף ג') שיכול להעביר את המוקצה לחבירו וכבדיני הוצאה, אמנם במחצה"ש בסי' שלי"א חלק על זה, ודו"ק].

ואולי יש מקום לפרש שורש מחלוקתם בביאור דעת ר' יצחק שאין מטלטלים כלי אלא לצורך דבר הניטל, שלדעת רש"י בביצה הוא מדין מוקצה גמור [וכמבואר לעיל] שהרי סבר ר' יצחק כר' יהודה דאית ליה מוקצה, וממילא כשמצאנו היתר בדעתו שאם התחיל לטלטל יכול להמשיך עד להיכן שירצה הוא היתר כללי לכל איסור מוקצה, וכדעת המג"א. אבל לדעת האור זרוע שאינו מדין מוקצה אלא מדין טלטול שלא לצורך כלל ומכח גזירת כלים דנחמיה, אין מהיתר דר' יצחק ראייה למוקצה אלא רק לכלי שמלאכתו להיתר וכלי שמלאכתו לאיסור שגם הוא אינו מוקצה ונאסר מגזירת כלים וכמבואר בביהגר"א ביו"ד. [ואף דאין פוסקים כר' יצחק סברת ההיתר נלמדת מדבריו].

והמשנ"ב הכריע בענין זה בכמה מקומות בלשונות שונים בסימן רס"ו (ס"ק ל"ה) כתב, דכיון שהמוקצה בידו יכול לילך עמו לכל מקום שירצה, והגר"א בבאורו החמיר בזה, ועיין בבה"ל מה שכתבנו בזה בשם הדה"ח, [שם הביא לחלק בין כלי שמלאכתו לאיסור שהוא מוקצה קל לבין מוקצה גמור כמחמת חסרון כיס ומחמת גופו, וכדעת האבן העוזר]. ובסימן ש"ח (ס"ק י"ג) כתב לגבי הנוטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו, דכיון שהוא בידו שנטלה לצורך גופה או מקומה רשאי לטלטלה יותר, וכתב המ"א דה"ה אם שכח ונטלה בידו רשאי לטלטלה יותר אף שהנטילה היה שלא לצורך גופה ומקומה, ועיין באחרונים שהכריעו דהאי היתרא לא שייך אלא בכלי שמלאכתו לאיסור ולא במוקצה מחמת גופו כגון מעות ואבנים וכיוצא בהן, ובביאור הגר"א לעיל סימן רס"ו ס"י"ב חולק על המ"א וס"ל דלא התירו אלא כשהתחיל לטלטל ברשות, וכן משמע בר"ן ריש ביצה ע"ש. ובסימן ש"י (ס"ק ט"ו) כתב לגבי סכין של מילה שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס, והמ"א בסימן של"א סק"ה מסכים עמו ג"כ בעיקר הדין [שנחשב מוקצה גם אם יש ברית בשבת] אך דעתו שיש להחמיר שבעוד שהאיזמל בידו לא יניחנו מידו עד שיניחנו במקום המשתמר או שיוליכנו לביתו, דכל מוקצה שהוא בידו מטלטלו לאיזה מקום שירצה, וכדלעיל בסימן ש"ח ס"ג. ולכאורה נראה כסותר קצת ממקום למקום, אמנם נראה שהכרעתו היא לחלק באופן כללי בין כלי שמלאכתו לאיסור למוקצה גמור כסברת הגר"א ביו"ד רס"ו וכמו שכתב הפמ"ג בסי' רס"ו. אמנם במקום מצות מילה היקל יותר, וכמו שכתב בביה"ל בסי' רס"ו. וצ"ע קצת ממה שכתב בסי' תק"ו (ס"ק כ"ט) לגבי חלה בפשיטות כדעת המג"א, שכתב, דהיא אסורה באכילה וה"ה שאסורה היא בטלטול מטעם זה, ואעפ"כ מיד כשקרא לה שם חלה ועדיין היא בידו קודם שהניחה רשאי לטלטלה לכל מקום שירצה ומניחה שם עד חול המועד ואז שורפה. והחילוק ברור דבאה החלה לידו בהיתר גמור וכדעת הגר"א באו"ח רס"ו. וצ"ב מאי שנא מסכין של מילה ודו"ק.